

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 332.01+711.1

ГАБРЕЛЬ М.М.,
ЛИСЯК Н.М.,
ХРОМ'ЯК Й.Я.

Соціально-еколого-економічне здоров'я міста: діагностика стану та прогнозування розвитку

Предметом дослідження є обґрунтування основи діагностики стану та прогнозування розвитку здорового міста.

Метою дослідження. Розроблена модель соціальних, екологічних та економічних процесів у містах, визначено методи дослідження та прогнозування його здоров'я на основі аналізу сучасних концепцій.

Методи дослідження. Виділено важливі елементи і чинники, що впливають на міське здоров'я; систематизовано показники його оцінки.

Результати роботи. Визначено актуальність дослідження здоров'я міст як самостійної категорії у нових геополітичних і соціально-економічних умовах для обґрунтування засад нової містобудівної політики та розвитку міст.

Галузь застосування результатів. Сьогодні в урбаністичній науці активно застосовуються категорії та розробляються концепції: сталого розвитку, якості життя, атракційності й конкурентності міст, якості умов проживання, ревіталізації деградованих територій тощо.

Висновки. Запропоновано методи й систему показників для аналізу проблем і діагностування здоров'я міст. Аналіз окремих вимірів і їх взаємодій за відношенням сумісності, узгодженості, конфліктності дозволяє структурувати масиви інформації про стан і динаміку ситуації, оцінити просторову ситуацію в місті, системно діагностувати стан і прогнозувати наслідки для міста.

ГАБРЕЛЬ Н.М.,
ЛИСЯК Н.М.,
ХРОМ'ЯК Й.Я.

Социально-эколого-экономическое здоровье города: диагностика состояния и прогнозирование развития

Предметом исследования является обоснование основы диагностики состояния и прогнозирования развития здорового города.

Целью исследования. Разработана модель социальных, экологических и экономических процессов в городах, определены методы исследования и прогнозирования его здоровья на основе анализа современных концепций.

Методы исследования. Выделены важные элементы и факторы, влияющие на городскую здоровья; систематизированы показатели его оценки.

Результаты работы. Определена актуальность исследования здоровья городов как самостоятельной категории в новых геополитических и социально–экономических условиях для обоснования основ новой градостроительной политики и развития городов.

Область применения результатов. Сегодня в урбанистической науке активно применяются категории и разрабатываются концепции: устойчивого развития, качества жизни, аттракционности и конкурентности городов, качества условий проживания, ревитализации деградированных территорий и тому подобное.

Выводы. Предложены методы и систему показателей для анализа проблем и диагностики здоровья городов. Анализ отдельных измерений и их взаимодействий по отношению совместимости, согласованности, конфликтности позволяет структурировать массивы информации о состоянии и динамике ситуации, оценить пространственную ситуацию в городе, системно диагностировать состояние и прогнозировать последствия для города.

GABREL M.M.,
LYSIK N.M.,
KHROMYAK Yu.Ya.

Socio–economic–economic health of the city: diagnostics of the state and forecasting development

The subject of the study is the substantiation of the basis for diagnosing the condition and forecasting the development of a healthy city.

The purpose of the study. The model of social, ecological and economic processes in cities is developed, methods of research and forecasting of its health are determined on the basis of analysis of modern concepts.

Methods of research. The important elements and factors influencing the city health are highlighted; the indicators of its evaluation are systematized.

Results of the work. The relevance of studying the health of cities as an independent category in the new geopolitical and socio–economic conditions for substantiating the foundations of the new urban planning policy and urban development is determined.

Application of results. Today in the field of urban science, categories are actively used and concepts are developed: sustainable development, quality of life, attractiveness and competitiveness of cities, quality of living conditions, revitalization of degraded territories, etc.

Conclusions. The methods and the system of indicators for the analysis of problems and diagnostics of city health are offered. The analysis of individual measurements and their interactions on the basis of compatibility, consistency, conflict allows us to structure the arrays of information about the state and dynamics of the situation, to evaluate the spatial situation in the city, systematically diagnose the state and predict the consequences for the city.

Постановка проблеми. Поняття здоров'я міста як стану міських процесів характеризується множиною кількісних і якісних властивостей, що відображають соціальні, економічні, функціональні процеси та їх взаємодії в просторі міста. Саме в міських процесах приховані чинники, які визначають здоров'я міста, а відповідно, міс-

то слід розглядати як систему–процес (комплекс процесів).

Сьогодні в урбаністичній науці активно застосовуються категорії та розробляються концепції: сталого розвитку, якості життя, аттракційності й конкурентності міст, якості умов проживання, ревіталізації деградованих територій тощо. До-

слідження проблематики міського здоров'я в Україні не ведуться цілісно, хоч опосередковано зосереджені навколо сучасних концепцій: сталого розвитку, трактування міста як ергатичної системи та розумного міста.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Важливе значення відіграють вітчизняні й зарубіжні дослідження:

загальної теорії урбаністики — Ю. Білокінь (2001), М. Габрель (2004; 2016), М. Дьомін (1991; 2005), Є. Ключніченко (1999), І. Смоляр (1989), В. Тімохін (2004), Г. Фільваров (2013), Т. Borys, P. Rogala (2008), S. Gzell (2008), J. Chmielewski (2001), P. Lorens, I. Mironowicz (2013), T. Sumien (1992);

визначення якості життя в містах — Т. Markowski (1999), K. Gawlikowska–Hueckel, S. Uminski (1999), A. Holub (2002), S. Liszewski (2007), Z. Rykiel, K. Zerebecka (2004), Z. Ziobrowski (1992);

атракційності й конкурентності міст — О. Дида, В. Нудельман (2015), А. Плешкановська (2014), W. Bonenberg (2010), S. Kozlowski, A. Wojnarowska (2011), Z. Zuziak (2008);

екологічності — А. Вергунов (1991), В. Гуцуляк (2002), В. Кучерявий (2001), Б. Солуха, Г. Фукс (2004), М. Голубець (2006), О. Яніцький (1987).

Для розкриття суті здорового міста корисною є методологія системного підходу. У більшості урбаністичних концепцій місто розглядається як система–об'єкт. У випадку розгляду міста як системи–процесу дослідники головно акцентують увагу на окремих із них, наприклад, на оцінці екологічних (оцінка впливу об'єктів на навколишнє середовище ОВОС), криміногенних, соціальних, економічних тощо процесів, їх взаємодії з простором. Проте саме у взаємодії процесів зосереджені основні проблеми й резерви, пов'язані зі здоров'ям міста. Методологія системного підходу дозволяє розглянути процеси в місті в усій повноті їх зв'язків і взаємодій, вивчаючи місто як систему, а не як реалізацію окремих функцій.

Метою публікації є обґрунтувати методичні основи діагностики стану та прогнозування розвитку здорового міста.

Завдання:

- уточнити поняття «здоров'я міста»;
- розробити модель процесів у містах та їх пов'язаність зі станом його здоров'я;
- виділити показники, які впливають на міське здоров'я, систематизувати їх і обґрунтувати критерії оцінки;

- обґрунтувати методичні основи аналізу, діагностики стану та прогнозування розвитку здоров'я міста;

- перевірити розроблений підхід для діагностування стану здоров'я вибраного міста.

Виклад основного матеріалу. Вихідними умовами дослідження є твердження:

- здоров'я міста виділяється як фундаментальна категорія соціально–економічної науки та урбаністики і потребує самостійного вивчення;

- основні чинники, які впливають на здоров'я міста, зосереджені в процесах, що відбуваються в містах, а відповідно, доцільно розглядати місто як систему–процес;

- при дослідженні проблем «здоров'я міста» багато задач важко формалізувати, а нематематичні методи зменшують ефективність; виходом є об'єднання логічного і чуттєвого в сприйнятті й оцінці стану систем;

- характеристика міст та оцінка стану їх здоров'я здійснюється на багатокритеріальній основі за узагальненими критеріями в межах однорідних груп характеристик.

І. Категоріально–понятійний апарат та умови формування здорового міста. Багато з понять урбаністики неоднозначні, значною мірою абстрактні й загальні. Такими, зокрема, є поняття якості життя та якості міського простору.

Якість життя визначає пов'язаність між об'єктивними й суб'єктивними складовими життя, характеризується об'єктивними (соціально–економічними) й суб'єктивними показниками — насамперед психологічними (задоволення від життя в спільноті, використання суспільних благ, проведення вільного часу і т.д.).

Якість міського середовища пов'язана передусім із характеристиками просторового впорядкування: сфера послуг, транспорту, інформатизації, технологій, стану зелених територій, історична спадщина, громадські простори, культурні цінності, атракційність і естетика простору.

Здорове місто — це місто з соціально й екологічно безпечними процесами, в яких ефективно використовується потенціал та реалізуються механізми самоорганізації.

Концепція сталого розвитку (sustainable development) трактує «розвиток як забезпечення потреби сьогоднішніх поколінь без обмежень можливостей у задоволенні потреб майбутніх поколінь і без шкоди для природного довкілля». Сто-

совно міст це здатність містобудівних систем забезпечувати виконання функцій на рівні вимог щодо якості життя, яке задовольняє суспільство, без обмеження можливостей теперішнього і майбутніх поколінь, а також без негативних наслідків для системи та її оточення. Включає середовищні, суспільні й економічні елементи та розглядає їх у єдності й взаємозалежності, передбачає покращення якості життя мешканців з урахуванням культурних, екологічних, суспільних, економічних, політичних та інституційних чинників без шкоди і негативних наслідків для майбутніх поколінь.

Концепція розумного міста (Smart City) розглядає насамперед інформаційний та комунікаційний аспекти. «Розумне місто» більш підготовлене до вирішення проблем і швидше реагує на складні задачі й виклики. Технології, пов'язані з ним, скеровані на управління містом і його транспортною системою, використання енергії, охорону здоров'я, використання води та утилізацію відходів. Проте з'являються загрози ігнорування інших важливих складових розвитку міст, проблеми обробки великих масивів даних, орієнтованість моделі на бізнес і функціональну раціональність.

Ергатичні концепції міста передбачають умовне його наближення до живого організму (системи з поведінкою), тобто місто, яке пристосовується до зміни умов та містить нечіткі характеристики й функції, що погано піддаються формалізації. Такий погляд доцільний, оскільки урбосистеми формуються людьми і для людей. В людині біологічне закладено природою, а соціальне набуває в результаті розвитку.

Порівняння принципів побудови й функціонування біо- й урбосистем виявляє цікаві збіжності й залежності. Біосистеми становлять не сукупність окремих елементів, а їх органічну єдність, тобто кожен виконує власну функцію, при цьому маючи програму цілої організації, а отже, і здатність підстраховувати та навіть переспеціалізуватись. У випадку, коли система досягає «ідеальної функціональної чистоти», розпочинається її деградація й руйнування. Окрім того, для біосистем характерна циклічність у розвитку: зародження – зрілість – старіння – смерть, що проявляється в часі. Міським системам притаманна просторово–часова циклічність, коли зародження й розвиток відбуваються не лише в часі, а й територіально. Для ергатичних систем важливий період оптимуму функціонування (найпродуктив-

ніші періоди для певних функцій). Якщо ж для живих організмів оптимальним є конкретний вік, то для міських – характеристики: кількості населення, розміру, структури території, функцій тощо.

Методологія системного підходу служить основою дослідження здоров'я міст, їх просторової організації та розвитку. Містобудівні системи віднесені нами до класу ергатичних систем, характерними ознаками яких є наявність інтелектуальної складової, велика складність і динамізм. Складність міст обумовлює необхідність урахування їх соціальних, економічних, технологічних, екологічних, естетичних, історичних та інших характеристик, взаємодій і зв'язків. Для всебічного їх дослідження слід оперувати великими масивами різноманітної інформації. Важливим є також широке залучення методів багатокритеріальної оцінки властивостей систем і методів суміжних наук.

Таким чином, уточнення понять та стислий аналіз сучасних концепцій, які мають відношення до порушеної проблеми, дозволяють стверджувати, що основні чинники, які формують і впливають на здоров'я міста, зосереджені в процесах життя й діяльності міських систем.

II. Структура процесів у містах. Важливою умовою для осмислення здоров'я міста є виділення та класифікація процесів у містах. Інтегральним критерієм стану міста нами визначено соціально–еколого–економічну ефективність життя і діяльності. Цим критерієм можна характеризувати й оцінювати різні системи та процеси в містах, у т.ч. здоров'я міста.

1. Соціальні процеси. Головною складовою творення й функціонування міст є людина. Можна виділити різні аспекти цього виміру міського простору – місцеві жителі, приїжджі, інвестори та особи, що приймають містобудівні рішення, а також система цінностей, рівень освіти, характеристики сімей, матеріальний стан мешканців та ін. У нашій задачі вимір «людина» розглядається як спільнота, для якої твориться середовище життєдіяльності. Відповідно, соціальні процеси у містах можуть поділятися залежно від рівня ієрархії, вікових груп, національних і політичних характеристик. У містах реалізуються процеси, що забезпечують комфорт проживання, безпеку людей, духовні й культурні запити, фізіологічні потреби, соціальні комунікації тощо.

2. Зовнішні умови та процеси. На стан міст визначально впливають політико–правові умови,

багато з яких є результатом зовнішніх процесів і явищ. Такими умовами є: політика державної та регіональної влад щодо розвитку території, вибору пріоритетних напрямів діяльності, створення правових умов розвитку міст. Доцільно виділити також умови розміщення міста, наявні ресурси (природні, фінансові), нормативні вимоги й обмеження, умови інвестування, у т.ч. в екологічні процеси.

3. *Екологічні процеси* безпосередньо пов'язані зі шкідливими наслідками життєдіяльності, зі споживанням ресурсів, у т.ч. непоновлюваних, а також з інженерною інфраструктурою (очистка побутових відходів, стоків, електричні мережі). Якщо система неефективно використовує ресурси, вона не може вважатись здоровою.

4. *Економічні процеси* традиційно пов'язані з функціями систем, які розділяються на зовнішні, внутрішні та функції узгодження. Щодо міст слід підкреслити, що їх зовнішні функції пов'язані передусім із місцем у надсистемі. Внутрішня складова міської функції зумовлена потребами людей, охоплює стан місцевої галузі міста, ринок нерухомості тощо. Функції узгодження (управління, координації) пов'язані з послугами та будівництвом у місті (житлового, громадського, об'єктів соціальної й інженерної інфраструктури). Таким чином, економічні процеси пов'язані з діяльністю людини і спрямовані на створення матеріальних цінностей, можуть бути поділені на виробничі, процеси в обслуговуючій сфері, транспорті.

5. *Територіальні процеси* — це насамперед характеристики розпланування, розташування, структури та розміру територій (конфігурація, масштаб, структура). Процеси, пов'язані з цим виміром міста, характеризуються розбудовою інженерної й транспортної інфраструктур, змінами розмірів і структури розпланування.

6. *Історичні процеси* охоплюють минуле, сучасність і перспективи міста, включають вікові характеристики наявних об'єктів, часові характеристики об'єктів, що проектуються. Більшість міст України історичні, що створює певні проблемні ситуації та процеси, пов'язані з історичним середовищем, — модернізацією, реконструкцією (ревіталізацією) історичних територій. Сучасність у часовому вимірі визначається також часовими характеристиками проєктованих об'єктів і тривалістю реалізації проєктів.

Таким чином, трактуючи здоров'я міста як ефективні процеси в ньому, зробимо класифіка-

цію загальноміських процесів за: 1) ієрархією (загальноміські процеси — технологічні комплекси — технології — операції — дії — обміни); 2) впливом на здоров'я — негативні чи позитивні результати, або які є нейтральними у впливі на здоров'я міста; 3) динамікою — процеси протікають у часі (низька, середня, висока динаміки). Групування процесів зроблено для того, щоб при виникненні несприятливих відхилень була можливість запобігання їм на відповідних рівнях та в межах певних типів.

III. Показники здорового міста. Обґрунтування показників для аналізу й оцінки стану здоров'я міста здійснено за двома підходами: вибір із системи показників уже існуючих, обґрунтованих у різних наукових концепціях; обґрунтування показників з використанням моделі людина — функції — умови — геометрія — час.

Здорове місто тісно пов'язане з концепцією сталого розвитку. Європейська комісія (2001 р.) запропонувала такі показники сталого розвитку міст:

- 1) задоволення мешканців від життя в спільноті;
- 2) участь міста в глобальних змінах клімату;
- 3) міська мобільність і громадський транспорт;
- 4) доступність послуг і громадського простору;
- 5) якість локального повітря;
- 6) доступність до освітніх закладів;
- 7) якість управління локальної влади і локального бізнесу;
- 8) шумове забруднення;
- 9) ефективне господарювання територіями;
- 10) продукти, що просувають на ринок сталий розвиток;
- 11) споживання непоновлюваних ресурсів та відновлюваної енергії.

В іншому європейському документі (1999) запропоновано 15 показників сталого розвитку міст, які розділені в три групи:

- 1) глобальне середовище (глобальний клімат; закислення ґрунтів; токсичність екосистеми; стан води; споживання енергії);
- 2) локальна якість життя (якість повітря; локальні зміни середовища; управління відходами; міська мобільність);
- 3) інші показники (суспільна справедливість; житлові умови; громадська безпека; економічний розвиток; якість громадського простору та озеленення; залучення мешканців до міських процесів).

У Канаді, США, Австралії особливе значення надається зв'язку способу загосподарювання середовища і його якості. Підкреслює-

ся зв'язок між організацією міського простору та здоров'ям і самопочуттям мешканців. Це виводиться з твердження, що міське середовище впливає на людські емоції, думки, формування суспільної свідомості. Підкреслюється роль культурної спадщини у сталому розвитку міст. У Німеччині виділяються дві групи показників сталого розвитку: 1) діяльність людей — суспільна, політична, культурна, економічна активність; 2) середовищний вимір, що відображає зв'язки між людською активністю й середовищем. В Англії практикується більша націленість на людину в проблематиці сталого розвитку міст. Особлива увага приділяється суспільній безпеці та задоволенню від праці, культури, естетики простору. N. Rosales (2010) виділяє п'ять головних атрибутів сталого розвитку міста: безпечне; здорове; атракційне візуально й культурно; ефективне і функціональне; соціальної рівності.

В Україні з 2007 р. складається власний «Рейтинг найкращих міст України», який проводять журналісти журналу «Фокус» та до якого входять 55 міст України. Основними критеріями для оцінювання міст є: економічне становище, рівень криміногенної безпеки, рівень розвитку інфраструктури, якість комунальних послуг, стан екологічного середовища, рівень мобільності населення, міжнародні транспортні сполучення.

Відповідно до означених атрибутів доцільно сформулювати певні вимоги до показників здоров'я міста. Показники здоров'я міста мають включати вплив міста на середовище в глобальному масштабі, а також пов'язання реакцій людини на впливи оточення — фізичних, суспільних і духовних аспектів, що впливають на здоров'я. Здоров'я міста означає також доступ до діяльності, що забезпечує суспільну інтеграцію й узгоджені пов'язання між розвитком і середовищем. Ці показники відносяться до якості проживання в міському середовищі, міського метаболізму (реакції на зміни в елементах міського середовища), а також узгодженості з положеннями сталого розвитку конкретного міста.

Використовуючи обґрунтовану модель п'ятивимірного простору (Габрель, 2004), сформулюємо показники здорового міста. Традиційно показники поділяються на середовищні, економічні й соціальні (людина — середовище — діяльність). Інколи пропонуються інституційні показники, але найчастіше їх включають у групу соціальних. Мо-

дель п'ятивимірного містобудівного простору (людина — функції — умови — геометрія — час) найповніше характеризує міський простір, дозволяє обґрунтувати систему показників не лише в межах окремих вимірів, а й їх дво-, три-, чотири- та п'ятивимірних поєднань; дає можливість визначити всю множину характеристик здоров'я міста.

Кожна з перелічених складових містить певну множину кількісних і якісних характеристик. У цих координатах формуються показники здоров'я міста:

- 1) соціально–політичний стан міста;
- 2) економічна активність мешканців;
- 3) якість міського середовища для проживання;
- 4) стан ринку нерухомості;
- 5) упорядкованість простору міста;
- 6) ефективність використання ресурсів;
- 7) якість інвестиції в місто відповідно до соціальних, екологічних та економічних ефектів;
- 8) відношення до спеціальних соціальних груп (неповносправні, довготривалі безробітні, безхатченки, самотні старіючі особи, багатодітні сім'ї, мігранти та інші категорії, визначені за критеріями прибутків, віку, цивільного стану, стану здоров'я, походження тощо);
- 9) стан і темпи розбудови соціальної й інженерної інфраструктур;
- 10) просторово–композиційні ефекти нового будівництва в просторі міста;
- 11) збереження, використання та охорона історичного середовища.

IV. Аналіз здоров'я міста Львова. Використовуючи обґрунтовані показники, наведемо їх значення та здійснимо аналіз проблем зі здоров'ям Львова.

1) Соціально–політичний стан міста Львова обумовлений процесами і соціально–політичними й економічними умовами, які склалися в державі (військовий конфлікт на Сході країни, нерозв'язаність структурних проблем української економіки, перехід до системи децентралізованого управління). На тлі означених процесів спостерігаємо зниження усіх макроекономічних показників, що виступають індикаторами поточної соціальної ситуації. Зростання ВВП склало 2% і не характеризує динаміку зростання економіки. Цей показник повинен бути значно вищим, щоб компенсувати падіння, яке відбулося в 2014–2015 рр. Рівень ВВП на одну особу в 2017–му склав 2641,4 дол.США; рівень інфляції в 2016–му — 12,4%, 2017 р. — 13,7%. Соціальні стан–

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

дарті (зарплати, пенсії) зростають, проте надто повільними темпами.

Проблеми міста головно збігаються з загальноукраїнськими: зниження зайнятості працездатного населення, падіння рівня життя, поступовий занепад соціальної інфраструктури, відсутність робочих місць, зниження рівня особистої безпеки створюють підґрунтя для невдоволення, розчарування і суспільних напруг. Разом із тим місто Львів як найбільше на теренах західних областей України має свої переваги:

- умови розміщення в системі розселення й основних транспортних комунікацій, а також природного оточення є важливими стосовно перспектив розвитку і безпеки. Наприклад, у сьогоднішніх умовах конфлікту на сході України значна частина заможних людей розглядає «безпечні» регіони й міста як привабливі для інвестування в будівництво та придбання нерухомості;

- зростання індексу соціально–політичного стану міста. В останні десятиліття, а особливо після проведення у Львові Євро–2012, розвинулись функції, які підвищують цей індекс (розбудовано міжнародний аеропорт; закладено й успішно функціонують 18 консульств різних країн; зросла туристична атрактивність міста);

- близькість до кордону, високий потенціал Львівської області у розвитку санаторно–курортних і рекреаційних послуг.

2) Економічна активність мешканців. Кількість працівників Львова, за даними Головного управління статистики у Львівській області, які зайняті в усіх сферах економічної діяльності, за станом на 01.01.2017 р. склала 232,0 тис. осіб (38% населення міста). Структура зайнятості характеризується зменшенням частки зайнятих у суспільному виробництві, що обумовлено економічними й демографічними (старінням населення) чинниками. Нестабільність політичної ситуації в державі завдала значного удару основам підприємливості, спостерігається значне зниження кількості малих підприємств та зменшення числа зайнятих на них. Наявний трудовий потенціал головно формують незайняте населення працездатного віку й безробітні.

3) Якість міського середовища для проживання оцінімо об'єктивними показниками, що трактують його як систему умов життєдіяльності людини: стан природного й культурного середовища; рівень матеріальних умов життя, суспільні умови, а також

характеристиками якості життя: рівень матеріальних умов; стан власного здоров'я, стан природного і культурного середовища; суспільні умови, рівень безпеки (екологічна, криміногенна та ін.).

Матеріальний стан є однією з найгостріших проблем серед усіх складових якості життя мешканців міста. На це вказують статистичні дані й соціологічні дослідження. Середньомісячна заробітна плата у м. Львові 2016 року склала 5028 грн, 2017–го — 6836 грн; середній розмір призначеної місячної пенсії у 2017 р. — 2240 грн. Незважаючи на підвищення середнього рівня заробітної плати, існує значне відхилення між рівнем реальної заробітної плати і рівнем інфляції. У структурі витрат вагомою залишається частка витрат на харчування і комунальні послуги — понад 50% (Головне управління статистики у Львівській області, 2017).

Стан навколишнього природного середовища міста. Основними видами забруднення середовища є:

- викиди в атмосферне повітря від автомобільного транспорту, рівень якого за останні 20 років зріс у 5 разів. Ситуацію ускладнюють компактність і висока щільність забудови міста, рівень розвитку і пропускна здатність вуличної мережі, невирішеність питань об'їздів, паркувань і обмеження в'їзду в центральну частину, низький рівень функціонування громадського електро–транспорту. Найбільш загазованою вважається центральна частина міста і зони навколо транспортних вузлів;

- шум, спричинений високою інтенсивністю руху автомобільного й залізничного транспорту, аеропорт;

- побутові відходи; питання, пов'язані з санітарною очисткою, належать до найгостріших через невирішеність проблеми з закриттям існуючого сміттєзвалища (стало активним джерелом забруднення навколишнього середовища), будівництва сміттєпереробного заводу. Ситуація викликає протести не лише мешканців навколишніх сіл, які вимагають закриття сміттєзвалища та оголошення цієї території зоною надзвичайної екологічної ситуації, а й населення інших областей, які забруднюють львівським сміттям.

Стан здоров'я мешканців, за даними міськздороввідділу, характеризується незначними відхиленнями від середніх показників по захворюваності органів дихання і травлення. Фактичний

матеріал щодо стану навколишнього середовища дозволяє пов'язати його із забрудненням повітряного басейну, питної води і харчових продуктів внаслідок забруднення сільськогосподарських земель приміської зони (Кучерявий, 2001). В центральній частині міста констатують підвищену захворюваність нервовими й серцево-судинними хворобами, причинами чого визнано надмірний шум і високу щільність розселення, що породжує стреси.

Експертні дослідження, зокрема проведені Львівським медичним університетом (2018), вказують, що жителів Львівщини, які визнають здоров'я найбільшою цінністю у житті, найгостріше турбує проблема «доступності» медичних послуг, зокрема рівень цін на медикаменти, надмір висока вартість послуг лікування, рівень забезпечення безкоштовними ліками.

Рівень криміногенної безпеки. Статистичні дані фіксують різке збільшення рівня злочинності у місті: з 2015 р. коефіцієнт злочинності зріс у 2 рази порівняно з попередніми роками.

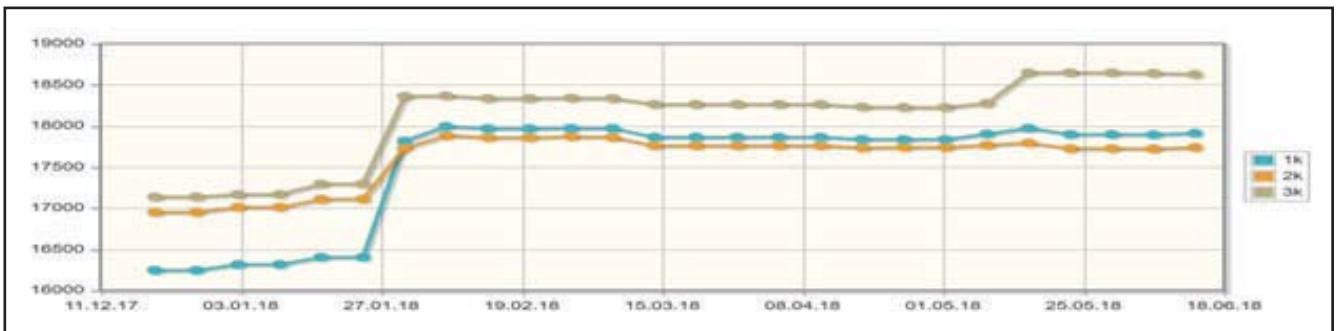
Характеризуючи якість життя у місті, відзначимо, що відносини між характеристиками різняться — один і той самий матеріальний стан для однієї людини може викликати задоволення, а для іншої бути незадовільним. Для хворої людини

найважливішим показником якості життя є стан її власного здоров'я. Для людей з різним рівнем культури неоднакове значення має стан природного й культурного середовищ. Отже, якість життя людини слід сприймати з позицій власної перспективи, суб'єктивності оцінки ситуації, а почуття комфорту — дискомфорту залежить від структури потреб, індивідуальної системи цінностей та розуміння сенсу життя.

4) Стан ринку нерухомості. За ціновими показниками і рівнем доходності нерухомості м. Львів посідає друге місце в Україні. На первинному ринку збільшилась пропозиція житла й комерційної нерухомості. Середня вартість житла на первинному ринку у м.Львові складає 175000 грн/м.кв., комерційної нерухомості — 15000–20000 грн/м.кв. (рис.1). Споруджується житло двох типів: багатоповерхові житлові комплекси й котеджні містечка — співвідношення, відповідно, 80% і 20%.

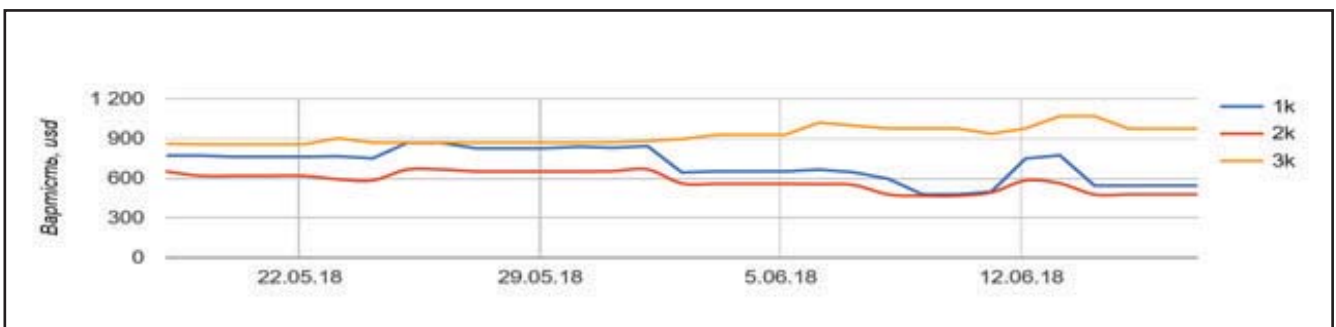
На вторинному ринку незначне зниження попиту і цін на житло. Вартість житла складає в середньому 15750–18000 грн/м.кв. (рис. 2).

Вартість землі коливається в межах від 15 до 50 тис. дол. за сотку. На рівень цін впливають: наближеність до рекреаційних територій, наявність інфраструктури, транспортної розв'язки. Доцільно також розмежувати ділянки, придатні під забудову

Рисунок 1. Динаміка цін на житло на первинному ринку в м.Львові

Джерело: <https://zabudovnyk.com.ua>

Рисунок 2. Динаміка цін на житло на вторинному ринку в м.Львові

Джерело: <https://zabudovnyk.com.ua>

індивідуальну житлову (особняки) і багатоповерхову (багатоквартирні житлові будинки). Для перших ціни коливаються в межах 15–30 тис. дол. за сотку, в другому — від 30–ти і вище.

На подальший розвиток ринку нерухомості впливатиме рівень інвестиційної привабливості міста, рівень доходів населення та особливості просторової ситуації, зокрема обмеженість територіальних ресурсів внаслідок міста.

5) Упорядкованість простору міста. Простір Львова характеризується надкомпактністю. Територія міста має радіально–кільцеву структуру, відповідно до якої сформована й вулично–транспортна мережа (найкоротші маршрути, які з'єднують більшість масивів міста, проходять через його центр). Щільність населення в межах Львова становить 4500 чол./км² території і є однією з найвищих серед великих міст України. Характеристику простору міста здійснимо у напрямку «центр – периферія».

а) Центр міста займає площу 1811,76 га (10% території міста). Частка забудованих земель — 97%. Характеризується найвищою щільністю забудови, майже повною відсутністю територіальних резервів. Тут сконцентровано 60% кредитно–фінансових установ, 40% установ державної влади, 30% готелів, 80% закладів освіти, науки і культури, 45% закладів торгівлі й громадського харчування. Історична частина міста площею 140,0 га належить до культурної спадщини ЮНЕСКО, тут налічується 1276 пам'яток архітектури, у т.ч. 216 пам'яток загальнодержавного значення.

б) Середина — зона розміщення різноманітних форм забудови, характеризується середньою щільністю забудови; значна частина зони зайнята промисловими й комунально–складськими територіями, розвинутими головню у міжвоєнний період та в перші роки радянського періоду.

в) Периферія — територія на стику міста з приміськими формами забудови; характеризується високою щільністю забудови нових житлових районів, наявністю значної кількості вільних від забудови ділянок. Є територією для розміщення функцій, які потребують великих площ: промислової, транспортної, логістичної.

Окремо виділимо рекреаційні зони (парки, сквери, лісопарки та лісосмуги), які відіграють домінуюче значення у формуванні здорового міста. У Львові приблизно 30 основних рекреаційно–паркових зон. Цей простір переважно в

занедбаному стані. Упродовж останніх 20–ти років роботи з благоустрою ведуться епізодично й фрагментарно, фактично не оновлюються зелені насадження, середовище парків і скверів візуально «засмічено» клаптиковими замощеннями, на недостатньо фаховому рівні виконані й розташовані рекламні щити, художньо не узгоджені за масштабом, кольором, матеріалом, стилістикою, малими архітектурними формами і міським устаткуванням. Назріла гостра потреба в діях з формування і розвитку взаємопов'язаної системи впорядкування зелених просторів міста на основі комплексного підходу до їх облаштування й упорядкування. Озеленення стало першою жертвою на шляху розширення міської забудови, про що свідчать приклади Львова, де, незважаючи на громадські протести, вирубується зелені смуги для капітального будівництва.

Аналіз показав, що за наявності значних територій для розширення рекреаційно–паркових просторів фактично погіршилися умови для масового відпочинку населення в лісопарковій зоні Львова. Найцінніші природні компоненти місцевості стали основними об'єктами масової неорганізованої рекреації, мають виражені ознаки деградації природного ландшафту. Намітилися й інші негативні тенденції в освоєнні й використанні мешканцями озелених територій: захоплення ландшафтно–цінних ділянок під самовільне будівництво, спорудження гаражів і автомобільних стоянок, перетворення тальвегів у сміттєзвалища, облаштування на важливих візуальних зв'язках природного довкілля маловіразних архітектурних об'єктів.

6) Ефективність використання ресурсів. Місто не має достатніх внутрішніх ресурсів для соціально–економічного розвитку, інфраструктури, розвантаження центральної частини від транспорту. Наявні внутрісистемні ресурси для розвитку функцій міста як центру міжнародних зв'язків.

Територіальні ресурси обмежені. Загальна площа земель міста Львова становить 17101 га, у т.ч. 66% території міста складають забудовані землі, 20% займають ліси, 11% — інше. Проблема використання земельних ресурсів міста сьогодні постала надзвичайно гостро. Відсутність відповідальності за їх використання призвела до незбалансованості існуючої земельної структури міста з потребами функцій. У місті брак територій для його ефективного функціонуван-

ня, зокрема недостатню кількість територій міста займає транспортна функція, має місце дефіцит територій для розміщення міських об'єктів. Одночасно окремі промислові й спеціальні підприємства мають надлишкові території, які використовуються малоефективно. Співвідношення між сформованими ландшафтами міста змінюється на користь торгово-розважальних, житлових і транспортних функцій (при зменшенні промислових) та рекреаційно-паркових територій. Місто функціонує в умовах ринкової економіки, що не могло бути враховане діючим генпланом (2008). Зростає функціональна різноманітність і непорядкованість міського простору.

Брак територіальних ресурсів всередині міста та надкомпактність Львова обумовлюють вимогу принципового перегляду відносин міста з приміськими територіальними громадами. Регулювання таких відносин має відбуватись на засадах рівноправності й взаємної вигоди.

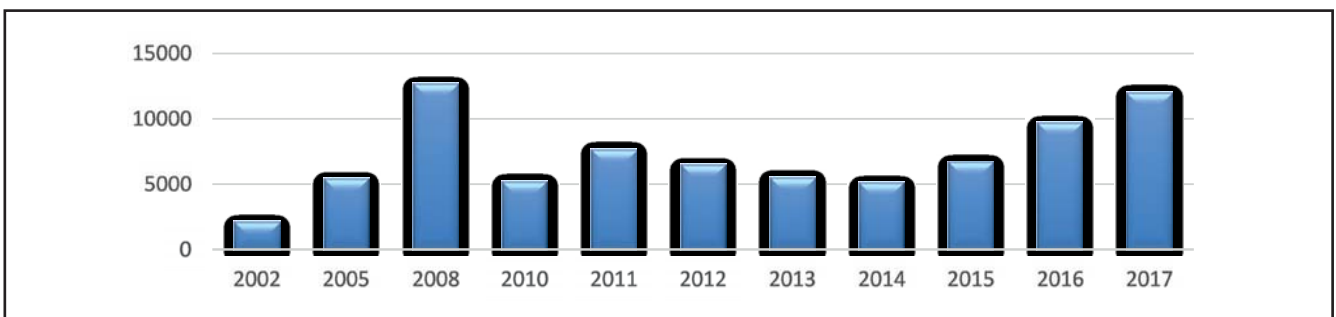
7) Якість інвестиції в місто відповідно до соціальних, екологічних та економічних ефектів. Динаміка інвестування економіки Львова впродовж 2005–2017 рр. характеризується нарощуванням обсягів інвестицій з 2005-го та зниженням темпів зростання у 2010–2014 рр. (рис.

3). У 2008 р. підвищення надходжень інвестицій зумовлено підготовкою Львова до чемпіонату з футболу Євро-2012: в економіку міста тоді спрямовано 10,5 млрд грн, з яких 77% (8,1 млрд грн) — державні кошти, 2,0% (0,28 млрд грн) — місцевий бюджет, 21% (2,2 млрд грн) — кошти інвесторів. У 2015–2017 рр. рівень капітальних інвестицій підвищується, що пов'язано з активізацією житлового будівництва у місті.

Основними джерелами інвестицій є власні кошти підприємств, кошти населення та кредити банків, частка яких у загальній структурі інвестицій становила 80% (рис. 4).

Стосовно соціальних ефектів виділимо основні типи об'єктів інвестування та їх просторову локалізацію в місті. Йдеться про: нові центри торгівлі й послуг; об'єкти, побудовані в рамках підготовки міста Львова до Євро-2012; житлове будівництво.

Нові центри торгівлі, розваг та послуг у Львові, активне будівництво яких почалося після 2000 р.: з'явилися нові торгово-виробничі комплекси («Південний», ряд супермаркетів «Арсен», «ВАН», «Метро», «Епіцентр»); розважальні комплекси з новим набором функцій (King Cross Leopoldis, «Форум», Viktoria Gardens). Вони зайняли важливе місце у міському середовищі, стали

Рисунок 3. Динаміка капітальних інвестицій в економіку м. Львова за період 2002–2017 рр.

Джерело: Головне управління статистики у Львівській області

Рисунок 4. Структура інвестицій за джерелами фінансування, що надійшли в економіку м. Львова 2016 р.

Джерело: Головне управління статистики у Львівській області

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

центрами локалізації не лише торгівлі і послуг, а й нових стилів життя і соціальних відмінностей; це зручне, безпечне і цікаве середовище для проведення дозвілля мешканців міста.

Об'єкти, побудовані в рамках підготовки Львова до чемпіонату з футболу. Інвестиції спрямовані у розбудову інфраструктури міста: побудовано аеропорт, проведено реконструкцію і ремонт комунальних доріг та доріг загального користування, збудовано новий стадіон, розширено готельну інфраструктуру. Проект став унікальною можливістю для Львова розв'язати деякі соціально–економічні проблеми, у т.ч. у сфері транспортної і технічної інфраструктур, проте не врахував уже апробованих цікавих і корисних для міста рішень. Було вибрано підхід на задоволення вимог УЄФА і забезпечення потреб гостей і туристів чемпіонату, але не зорієнтовано на внутрішні проблеми Львова.

Житлове будівництво набуло особливої динаміки протягом 2015–2018 рр. і сьогодні Львів займає друге місце в Україні за обсягами спорудження житла (після м.Києва). Слід відзначити збільшення пропозицій на ринку житла в місті (рис. 5) та покращення загального показника забезпеченості житлом, який за станом на 01.01.2018 р. склав 20,6 кв.м./люд. (2008–го – 17,8 кв.м./люд).

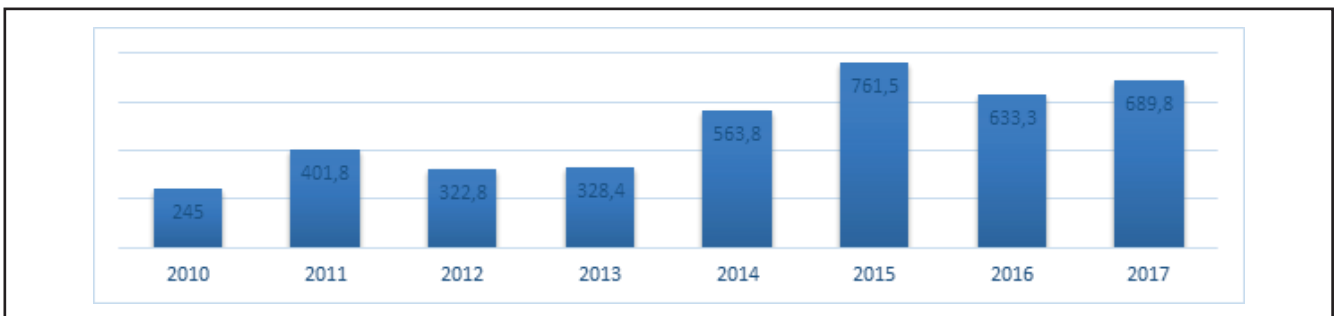
Проблемними залишаються «доступність» житла і низький рівень участі держави у соціальних програмах. Ринок житла зорієнтований на ту частину населення, яка власноруч спроможна вирішити свої житлові потреби. Для порівняння, для розвинених країн Західної Європи (а також США і Канади) нормально вважається ситуація, коли вартість житла дорівнює дво– або трирічному сукупному валовому доходу сім'ї. Якщо остання орендує житло або виплачує за нього іпотечний кредит, щомісячні витрати на такі ці-

лі не повинні перевищувати 20–30% місячного доходу. Соціальна ефективність державних програм щодо забезпечення житлом окремих категорій населення, затверджених урядом у різні періоди, є низькою із–за високої вартості житла та недостатнього обсягу коштів, що виділяються на фінансування. Аналіз показав, що серед усіх соціальних програм найбільш «лояльною» щодо кредитування виявилася «Програма молодіжного кредитування», проте зменшилися темпи її фінансування з державного і місцевого бюджетів.

Приміське житлове будівництво, пов'язане з переміщенням населення міста в передмістя на постійне місце проживання, є позитивним явищем і частково вирішувало проблему покращення житлових умов населення міста. Проте відсутність цілісної планувальної концепції приміських територій і схеми організації процесу урбанізації створила проблеми для подальшого розвитку міста, ускладнила відносини з приміськими територіями. Спостерігається наростаючий конфлікт між урбанізаційними процесами, що відбуваються в просторі прилеглих до міста територій, і майбутніми потребами самого міста. Ці території місто розглядає з позицій вирішення власних проблем та як можливість покращення інфраструктурного облаштування.

Екологічні ефекти інвестицій. Оцінка обсягів і просторової локалізації інвестицій вказує на ряд проблем, серед яких:

- транспортна, що проявляється у перевантаженні транспортної мережі через щільну забудову й невідповідність історично сформованої вуличної мережі новим транспортним навантаженням;
- збереження історичного середовища, де великий старий житловий фонд вимагає не тільки збереження, а й модернізації для поліпшення побутових зручностей;

Рисунок 5. Динаміка прийняття в експлуатацію житла (кв.м загальної площі) у розрахунку на 1000 осіб

Джерело: Головне управління статистики у Львівській області

– посилення антропогенного тиску на природні комплекси території міста і збільшення ущільнення його забудови. Нове житлове будівництво ведеться в межах міста на інфраструктурно обласшованих ділянках.

7) Відношення до спеціальних соціальних груп (неповносправні, довготривалі безробітні, безхатченки, самотні старіючі особи, багатодітні сім'ї, мігранти та інші категорії, визначені за критеріями прибутків, віку, цивільного стану, стану здоров'я, походження тощо). Дані категорії мешканців мають більшу за інших ймовірність зазнати соціальних збитків від дії економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя, є найуразливішою соціальною групою, що потребує підвищеної уваги з боку суспільства та держави. На рівні держави визначено форми і заходи соціального захисту даних категорій: для працездатного населення – створення належних умов праці і робочих місць; для пенсіонерів та інвалідів – соціально гарантований рівень життя та підтримка держави; для деяких особливо вразливих верств населення – розробка і впровадження спеціальних програм соціальної підтримки, соціальні нормативи (мінімальний рівень заробітної плати, соціальної допомоги, прожиткового мінімуму). Гострою є проблема працевлаштування людей з фізичними вадами.

Окрема група – ветерани АТО, військовослужбовці, переселенці з окупованих територій. Кількість ветеранів АТО, військовослужбовців становить приблизно 335 тис. осіб, з яких близько 80% – військовослужбовці Збройних сил України. Державна політика соціальної підтримки ветеранів АТО передбачає грошове, продовольче, речове, житлове тощо забезпечення (перелік визначено Законом України за рахунок коштів Державного бюджету України на відповідний рік).

Переселенці з окупованих територій. Згідно з інформацією Мінсоцполітики, за станом на 19.01.2017 р. підрозділами соцзахисту населення обласних та Київської міської держадміністрацій взято на облік 1 млн 648 тис. 852 переселенців, або 1 млн 327 тис. 687 сімей з Донбасу та Криму. Найбільше внутрішніх мігрантів осіло в Донецькій області – 551 тис. 458 осіб, та на Луганщині – 293 тис. 542 особи; Київ (163 тис. 132 особи), Харківська область (126 тис. 536 осіб), Львівська область – 1 1768 осіб [43а].

8) Стан і темпи розбудови соціальної й інженерної інфраструктури. Існуюча система обслуговуван-

ня характеризується контрастними диспропорціями: показники об'єктів торгівлі й громадського харчування істотно перевищують потребу згідно з ДБН 360–92** всіх інших, особливо охорони здоров'я, культури і спорту, на рівні 40–60% нормативного забезпечення. Характерною є нерівномірність розбудови соціальної й інженерної інфраструктур міста. При незначному збільшенні місткості шкіл і поліклінік спостерігається різке зростання закладів торгівлі, громадського харчування, готелів – комерційно привабливих сфер, і суттєве зменшення місткості дитячих дошкільних установ, будинків культури, санаторіїв, спортивних споруд. Така ситуація обумовлена насамперед негативними демографічними процесами: зменшення народжуваності, скорочення кількості дітей молодшої вікової групи, нерентабельність функціонування інших об'єктів, внаслідок чого здійснюється масова передача їх приміщень в оренду або викуп сторонніми комерційними структурами. У підсумку майже по всіх видах обслуговування забезпеченість нижче нормативної.

У технічній інфраструктурі, яка є однією з найскладніших сфер комунального господарства міста, більшість мереж вичерпала свій нормативний термін експлуатації, перебуває в незадовільному стані. В умовах інтенсивної забудови в місті, зокрема великих житлових будинків, гостро постає питання відповідності між існуючими потужностями інженерних систем і потребами нового будівництва. Враховуючи факт, що проблема технічної інфраструктури вирішувалась екстенсивним шляхом – зростало місто і паралельно, але з великим відставанням від потреб, будували технічні мережі, необхідного розширення і збільшення інфраструктурних мереж не відбулося. Сьогодні питання про те, що технічну інфраструктуру необхідно удосконалювати інтенсивним шляхом на засадах впровадження передових технологій виробництва і досягнень науково-технічного прогресу, які б забезпечили економію, якість, зростаючі потреби міста у ресурсах, особливо актуальне.

Транспортна інфраструктура: зручне транспортне сполучення, наявність автомобільної, залізничної та авіаційної інфраструктури, що забезпечує високий рівень зовнішніх і міжнародних сполучень, особливо актуальні на фоні введення безвізового режиму в Україні. Через місто проходять 7 міжнародних трас, із залізничного вокзалу відправляються поїзди у 36 пунктів призна-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

чення. За кількістю авіаційних сполучень Львів займає друге місце після Києва.

Разом із тим відмова в пострадянській період від розвитку громадського транспорту високої пропускної здатності обернулася величезними втратами для Львова. Вулична мережа міста відображає планувальні характеристики й обумовлена історично. Її недоліки обумовлені як радянським минулим, так і діями останніх років. Зростаючі транспортні потоки, що направляються в місто, переважantlyюють вулиці, особливо в північній частині, через відсутність північної ділянки об'їзної дороги. Найбільші навантаження припадають на вулиці центральної частини міста. Щільна історична забудова не дозволяє здійснювати радикальні зміни, проте перехід на систему одностороннього руху й локальні зміни вуличної мережі (зокрема за оперним театром, на проспекті Чорновола) не лише вдосконалюють транспортний рух, а й покращують естетичні характеристики комунікаційного простору цієї частини міста.

9) Просторово–композиційні ефекти нового будівництва в просторі міста характеризуються відповідними ознаками (рис. 6):

- нові центри торгівлі, розваг та послуг (рис. 6, а) у Львові стали важливою складовою міського середовища, є багатофункціональними, загальна площа часто перевищує 0,25 га. Такі об'єкти потребують великих площ, зокрема для облаштування автомобільних стоянок, зорієнтовані на масового споживача з власним автомобілем, для якого фактор віддаленості не є домінуючим. Існує об'єктивна тенденція локалізації торгових функцій

- у периферійній частині міста. Роботи активізувалися в південній частині міста у зв'язку з будівництвом тут нового стадіону та розбудови аеропорту до Євро–2012, а також з розширенням відповідної транспортної інфраструктури. Ця частина території має потенціал для створення нових центрів: спорт, бізнес, торгівля, освіта, розваги;

- поглиблення суспільної фрагментації простору, зокрема житла (рис. 6, б). Підтверджується це сусідством у різних частинах міста зон «оазисів багатства» та «анклавів бід». Їх виникнення обумовлене попередніми фазами розвитку. «Анклави бід» репрезентують старі будинки у зовнішніх до залізничної частини міста (зокрема райони Підзамче), які виникли на зламі XIX–XX ст. «Оазис багатства» виникали ще в дорадянську епоху, отримують свій розвиток у соціалістичний і постсоціалістичний періоди. З міжвоєнного часу виникали і зберегли до сьогодні свій високий соціальний статус райони вул. Ген. Чупринки та Личаківської у Львові;

- поглиблення соціальних контрастів, що пов'язується з точковою локалізацією нових житлових апартаментів у старій частині міста та в найатракційніших у містобудівному й ландшафтному відношенні місцях;

- посилення просторового хаосу міста, де в останні десятиліття відбувається змішування стилів, а проєктанти змагаються з використанням нових, інколи абсурдальних архітектурних форм. Просторовий безлад комунікаційного середовища вносить і нове житлове будівництво у Львові, де між старі будинки вставляють немасштабні «пломби» незвичних форм і деталей.

а) Нові центри торгівлі, розваг

б) Житлова забудова

Рисунок 6. Приклади нового будівництва у просторі м. Львова

Очевидно, що така архітектура може бути вартісною, але в іншому сусідстві й у інакшому місці;

- активна розбудова системи автозаправних станцій, об'єктів автосервісу як у межах міста, так і його близького оточення. Вони принципово змінили архітектуру вуличного простору, яка викликає певні претензії через свою типовість і агресивністю до існуючого простору. Проте одночасно впорядковано значні фрагменти цього простору, їх благоустрій та наповнення об'єктами обслуговування.

10) Збереження, використання й охорона історичного середовища. У Львові знаходиться приблизно 11% історичних архітектурних пам'яток України. Унікальністю центральної частини Львова є збережена планувальна структура, архітектура комплексів і фонові забудови. Історичний центр займає територію 140,0 га, налічує 1276 пам'яток архітектури, у т.ч. 216 пам'яток загальнодержавного значення. Аналізуючи стан історичної спадщини Львова та діяльність з її охорони, виділимо:

- не проводились системні реставраційні й ремонтні роботи, центр, у якому налічується понад 2700 історичних будівель, перебуває в поганому стані. Реставрація здійснювалася здебільшого в будівлях, які виконують громадську функцію. Збереження історичної архітектурної спадщини під загрозою, зокрема через неправильний ремонт або застосування несумісних з пам'ятками архітектури будівельних конструкцій і матеріалів;

- зростання інвестиційної активності спричинило великий тиск на ринок нерухомості в центрі міста і веде до соціальних змін в економічно й соціально атракційних місцях центральної частини міста; зміна форм власності на історичні об'єкти цієї частини обумовлює посилення протистояння й неузгодженості різних форм власності при роботах з реконструкції;

- інтенсивна автомобілізація пострадянського періоду обумовила зростання потоків індивідуального автотранспорту й транзиту, що загострило ситуацію з транспортним рухом і паркуванням в історичній частині та прилеглих районів, а відповідно, суттєво знижує якість цього простору;

- відсутні ефективні механізми проведення реставраційних робіт у місцях загального користування житлових будинків (підвали, горища, сходові клітки). Незважаючи на культурну цінність, оздоба фасадів руйнується. Коли постає небезпека, що її елементи можуть упасти, — їх демонтують. При цьому частина оздоби руйнується і втра-

чається назавжди. Поганий стан частин веде до значної втрати вартості будинку загалом.

Останніми роками обрано підхід просторової концентрації бюджетних і приватних інвестицій, щоб у стислі терміни досягти помітного ефекту в оновленні саме центральної частини міста. Це вимушено, оскільки наявних фінансових можливостей міста бракує для одночасного проведення потрібних заходів з модернізації на більших територіях.

V. Діагностика стану здоров'я Львова. У містах виникають проблемні ситуації, причини яких не завжди очевидні й вимагають побудови причинно–наслідкових зв'язків і методів детермінованої логіки. Ставиться запитання: «Чому виникла така ситуація?» (причини), а в протилежному напрямі — «що породила дана причина?» (наслідки). Відповідно до правил побудови причинно–наслідкових зв'язків здійснимо класифікацію основних проблем і відхилень від здорового міста на прикладі Львова, простежимо причинно–наслідкові зв'язки між характеристиками простору, проблемами в здоров'ї міста, їх причинами й наслідками.

1. Транспортні проблеми, що погіршують стан «здоров'я» міста. До причин слід віднести особливості геометричного функціонального та вимірів умов Львова, зокрема, складену структуру й недоліки розпланування міста (радіально–кільцева з недорозвинутістю кілець). Це обумовлює скерованість транспорту в центральну частину та його перерозподіл вузькими вулицями історичного центру міста. Невідповідність кількісних показників та якісних характеристик транспортної мережі й інфраструктури обумовлюють транспортну проблему в його центральній частині. Транспортна проблема тісно пов'язана з існуючою системою громадського транспорту (нераціональна організація переміщення людей). У місті недостатньо розвинуті системи громадського транспорту високої потужності перевезення пасажирів. Складена «мозаїчна» функціональна структура міста підкреслює доцільність перевезень мікроавтобусами, але не створено ефективних зв'язків між основними центрами притягання пасажирів транспортом із високою здатністю перевезення. Мікроавтобуси стають основними транспортними засобами, що переважувать вулиці міста та ускладнюють рух. Конфлікт і дисбаланс зв'язків міста з оточенням є іншою важливою причиною транспортної проблеми міста. Кільцева дорога Львова переваж-

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

тажена і не справляється з навантаженнями, а зв'язок міста з регіональними й державними магістралями неефективний.

Наслідками причин є погіршення екологічної ситуації в місті (транспорт і його неефективність виступають головним джерелом забруднення середовища), зростає число дорожньо–транспортних випадків і погіршується безпека переміщення в місті, відбувається стихійне паркування автомобілів у непристосованих місцях, що погіршує естетичний стан міського простору.

2. Проблема деградованих територій середмість. У період капіталізму навколо частини середньовіччя, ренесансу чи бароко в їх безпосередньому сусідстві створилась нова міська тканина значно складнішої просторової структури — сформувалось середмістя. На сьогодні ці території є реліктом цього періоду розвитку Львова, що відіграє важливу роль у структурі простору й має свої індивідуальні ознаки. Території середмістя включають найбільшу кількість проблем, з якими стикається місто. Їх можна поділити на функціональні (витіснення житла, проблеми комунікацій), суспільні (невпорядкованість громадського простору, конфлікт між громадським і приватним) та культурні (втрата історичної цінності, скерована на економічні інтереси діяльність).

Львів був значним промисловим центром Західного регіону України в радянський період. У пострадянський період відбулася зміна економічної структури міста й міського господарства, практично зруйнована традиційна радянська економіка, розвиток нових галузей здійснюється повільно. У місті залишилися значні промислові території та об'єкти, що деградовані й потребують переосвоєння, «повернення до життя» (ревіталізації) в нових умовах. Переосвоєння цих територій не має системного характеру і не враховує всіх площин і взаємодій цього процесу — соціальної, економічної, історичної.

Як наслідок несистемної політики з ревіталізації деградованих територій зростає просторовий хаос у місті, погіршуються умови зі станом соціальної інфраструктури. Ліквідація місць праці породжує ріст безробіття, збільшується функціональна сегрегація, підвищується роль приватних інвесторів і зменшується роль міських служб, які повинні визначати напрями перебудови середмість. Усе це негативно впливає на міське здоров'я.

3. Проблема реконструкції й збереження історичної забудови. Нове будівництво у Львові ведеться шляхом несистемного ущільнення забудови уже сформованих районів історичної й середньої частин міста, немає «виходу» на нові території, їх комплексну інженерну підготовку й розвиток ефективних транспортних зв'язків з іншими частинами міста. Висока історична цінність міста формує ряд проблем і вимог до поверховості й архітектури житлових будинків у межах, прилеглих до охоронних зон історичного центру міста. Відмічається погіршення стану історико–архітектурної спадщини й несистемність заходів із охорони, переінвестування в нове будівництво в охоронних зонах, недооцінка потенціалу наявної історичної спадщини, нераціональність розподілу ресурсів на розвиток окремих зон міста; неузгодженість діяльності в часі, високий рівень ризиків для інвестора. Втрати композиційної цілісності міського простору й збереження ідентичності міста викликані: нераціональним підходом до реконструкції об'єктів і зон, нехтуванням традицій; необґрунтованістю містобудівних рішень щодо перспектив розвитку; неврахуванням локальних особливостей просторових систем; умов щільності населення і функцій. Проблема проявляється передусім у порушенні масштабів нового будівництва.

Слід підкреслити необґрунтованість пропозицій з реконструкції та збереження історичної забудови в умовах обмежених матеріальних ресурсів на ці заходи. Центральним поняттям в обґрунтуваннях є «оцінка пам'ятки», визначення не лише її грошової (економічної), а й соціальної та національної вартості. Причиною варто визнати застарілість методик оцінки пам'яток в Україні — у методі затрат вводяться коригуючі показники на історичну, стильову й іншу вартості об'єкта, що не впливає на загальну вартість, яка завжди занижена й визначає відповідне відношення влади та інвесторів до об'єкта. Наслідками такої діяльності стає погіршення атрактивності міського середовища, а надмірна комерціалізація історичного центру обумовлює соціальні напруження.

4. Неузгодженість відносин міст і оточення. Надкомпактність просторової структури міста, брак територіальних ресурсів всередині міста, відсутність комплексно підготовлених ділянок для забудови виводить на особливе місце питання оптимізації відносин міста з прилеглими територіями. В меж-

ах даних територіальних ресурсів місто не може ефективно виконувати свої функції та відповідати ролі регіонального центру Західного регіону України. Останніми роками в Україні розгорнулася дискусія про метрополії, але досі не обґрунтовано ні системи планування, ні правових умов вирішення цієї задачі. Питання метрополізації пов'язується з системами управління містами, розширенням автономії органів місцевого самоврядування. Ми знаходимось на початковій стадії формування сучасної системи самоврядування.

Проблема відносин міста з оточенням — не лише розпорошене приміське будівництво без технічної й соціальної інфраструктур, вона багатогранніша й характеризується як територіальними особливостями, так і причинами соціально–економічних та інших відносин і взаємодій. Зокрема: необґрунтованість пріоритетів розвитку міста, неузгодженість у часі розвитку планувальних структур міста й оточення, неефективне використання транзитного потенціалу, конфліктність і дисбаланс зв'язків міста, необґрунтованість містобудівних рішень щодо перспектив розвитку, неврахування динаміки чисельності населення, недоліки в забезпеченні запитів приїжджих.

Наслідками такої ситуації є погіршення умов для інвестування, зменшення ефективності використання міських територій та приміських земель, руйнування складеної системи розселення, загострення соціальних конфліктів на приміських територіях. Адекватність цілей і засобів, достатність і узгодженість взаємодій визначає імперативи змін відносин міста з оточенням, переведення їх на ринкові відносини та пошуки нових форм соціальної підтримки й співпраці.

5. Проблеми забезпечення житлом соціально незахищених верств населення. Поява інвесторів на комерційну нерухомість для оренди чи продажу не покращила умови доступності житла і послуг для окремих суспільних груп. Причини і неузгодженість попиту й пропозицій, неоперативне надходження на ринок послуг і нерухомості міста інформації про потреби людей, складне структурне співвідношення житла різних типів, відсутність єдиної бази даних про нерухомість (ринком управляють різні пріоритети та потреби) — усе це ускладнює проблему розбудови соціально–орієнтованого житла й соціально–орієнтованих рішень. Причини цієї проблеми, що впливає на здоров'я міста, зосереджені також у

конфлікті інтересів і високому рівні ризиків для потенційних інвесторів, неадекватності цілей і засобів міста, недостатній орієнтованості рішень на функціональні потреби людей, необґрунтованості пріоритетів розвитку. Основною тут слід виділити низьку ефективність влади в цьому питанні, тобто осіб, які приймають рішення. Наслідки: зростання кількості бездомних, погіршення соціальної атмосфери та агресивності окремих груп міської спільноти. Місто володіє потенціалом для вирішення цієї соціально важливої складової здорового міста за умови ефективного задіяння ринкових і адміністративних важелів.

6. Неефективність систем переробки відходів і застарілість інженерної інфраструктури. Проблема має системний характер, на її виникнення й загострення вплинули: неефективність діяльності та корумпованість міських влад у її вирішенні; конфлікт інтересів потенційних інвесторів, влади та місцевих мешканців; неефективний моніторинг процесів у місті, у т.ч. екологічних; зміна соціально–економічних відносин міста з прилеглими територіями тощо. Причини конфлікту також у: часовому неузгодженні інвестицій у будівництво й витрат на підготовку території, їх довгостроковим характером, що слабо відображається в інвестиційних обґрунтуваннях; відсутності науково обґрунтованих відрахувань на розвиток інфраструктури; необґрунтованості містобудівних рішень щодо експлуатації міського середовища в перспективних документах розвитку міста.

Наслідки ситуації мають безпосередній вплив на характеристики здоров'я міста пов'язані з застарілістю інженерної інфраструктури, відставання розвитку якої веде до ускладнення інших проблем, зокрема транспортної й екологічної.

7. Екологічні проблеми йдуть від порушень у забудові та невпорядкованих транспортних навантажень, змінності умов і вичерпності ресурсів (зокрема територіальних); нераціонального використання природних особливостей і ресурсів міста; неконтрольованого зростання антропогенного впливу на природні комплекси; неадекватної оцінки наявного потенціалу в обґрунтуванні рішень; необґрунтованості масштабів містобудівних і архітектурних об'єктів; низького рівня утилізації й переробки відходів. Так, розміщення історичного центру Львова в улоговині та високі транспортні навантаження на цю частину міста обумовлюють потребу ефективної системи провітрювання

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

центральної частини. Природним «каналом» провітрювання служила незабудована долина річки Полтва. Сьогодні з порушенням усіх вимог і обмежень цей простір міста забудовується, в т.ч. високоповерховими будинками, створюючи таким чином перешкоди для руху повітряних мас і провітрювання Львівської улоговини.

Наслідки: озеленення в містах втрачає екологічну, культуротворчу й соціальну функції, а також естетичні якості, погіршується стан повітря.

8. Проблеми гуманізації забудови радянського періоду. Різке збільшення обсягів житлового будівництва у цей період пов'язувалось із деградацією історичного середовища, монотонністю забудови, появою специфічних типів соціальної патології, втратою ознак індивідуальності та культурної ідентичності. Причини зосереджені у: невідповідному рівні задоволення потреб мешканців; низькому рівні якісних стандартів компонентів міського середовища, фізичного та морального старіння нерухомості й інфраструктури; неконтрольованій зміні умов життєдіяльності; недостатності адаптаційних характеристик простору (висока транзитність внутріквартирних просторів, низька якість озеленення й благоустрою, відсутність облаштованих місць для відпочинку і спорту тощо). Це викликає погіршення ситуації в просторі, ідентифікації людей з місцем проживання, небажання участі в творенні середовища та зв'язків із громадським життям, естетичних та культурних ефектів, інтимності простору.

9. Проблема якості громадських просторів загальноміського призначення. Громадський простір міста розділено на: загальноміського центру, рекреаційний, комунікаційний, нових торгових центрів та громадських просторів нових житлових районів. Кожен із них має свої особливості й специфіку проблемних ситуацій. Проте виділяються спільні причини конфліктів і невідповідностей, зокрема: не досягнуто рівня функціональної достатності (ділової, побутової, культурної); низька якість транспортного сполучення; неврахування особливостей простору міста; нераціональний розподіл ресурсів на розвиток окремих зон, нераціональна організація переміщень людей. Особливо гостро постає проблема розширення загальноміських функцій центру, створення нового ділового й адміністративно–офісного центру міста.

Наслідки цієї проблеми пов'язані з погіршенням соціальних комунікацій для різних груп на-

селення, зменшенням активності мешканців та якості інвестицій у місто, зниженням упорядкованості простору.

Усі означені невідповідності обумовлені особливостями просторової ситуації в місті. До причин, які мають прояв на здоров'я міста, віднесемо також:

- низьку ефективність управління містом та володіння методами системного аналізу й обґрунтування рішень;

- неврахування зміни умов у сучасному циклі життя міста;

- неадекватність цілей і засобів, неузгодженість взаємодій та інтересів, корупцію;

- порушення законодавства й нормативів;

- нестабільність умов для інвестування;

- недостатній рівень перспективної активності мешканців і адаптаційних характеристик простору;

- негнучкість проектних матеріалів, що створює проблеми визначення територій під різні функції, обґрунтування механізмів, які сприяють переосвоєнню територій та ефективності забудови;

- незбалансованість потреб ринку, інвестиційних можливостей і ресурсів;

- недотримання вимог містобудівної документації (генеральні плани розвитку міст перестали бути основою збалансованого розвитку);

- низька поінформованість міських мешканців стосовно тенденцій просторового й соціально–економічного розвитку територіальної громади.

Характеристика обґрунтованих вимірів, аналіз їх взаємодій та причинно–наслідковий аналіз проблем дозволили оцінити просторову ситуацію у Львові. Доцільно здійснити систематизацію хвороб міста й причин їх виникнення:

- ті, що обумовлені особливостями історії, місцезнаходження, природно–ландшафтних умов, складеного розпланування та функціональної структури;

- висока компактність простору міста знижує інвестиційні можливості із–за відсутності значних ділянок, вільних від забудови, та інших негативних наслідків. Місто виникло в одних умовах, а сьогоднішні процеси розвитку не відповідають умовам минулого (змінність умов у життєвому циклі людини та міста; вичерпність ресурсів);

- відставання розвитку соціальної інфраструктури, що виникло в радянський період, і особливо загострилась стосовно некомерційних об'єктів в умовах повернення до ринкових відносин розвитку міста.

- фізичне й моральне старіння матеріального фонду міста – будинків, споруд та інфраструк-

тури. Як правило, вирішення цієї групи проблем вимагає великих коштів і потребує професійного втручання в існуючий стан;

- трансформації останніх десятиліть в Україні пов'язуються з корупцією, зловживаннями й злочинним розкраданням власності, пов'язаних із містобудуванням і землегосподаруванням, зубожінням більшої частини суспільства, створення «оазів» багатства й загострення міських соціальних напружень. Усе це погіршує здоров'я міста;

- надмірне втручання в історичну забудову; несистемне ущільнення районів багатоповерхової забудови, що призводить до руйнування існуючих зв'язків, у т.ч. транспортних, погіршення умов проживання, загострення проблем каналізування та водовідведення, створення загроз для інженерної інфраструктури в цілому; зловживання і погані звички мешканців і приїжджих;

- неефективність фінансового забезпечення функціонування та розвитку міст. Можна виокремити такі складові цієї проблеми: недовіра до банків; очікування подорожчання ресурсів; зубожіння населення.

Можна стверджувати, що причини проблем зі здоров'ям міст обумовлюються неузгодженістю процесів у містах і їх взаємодій, саме вони є джерелом виникнення й ускладнення проблемних ситуацій. Відсутність системного підходу до організації й розвитку міст, необґрунтованість проєктних рішень і змін, коли вирішення якоїсь причини ускладнює існуючі або творить нові проблеми. Таким чином, причинно–наслідковий аналіз підтверджує, що міста не є самодостатніми й самостійними в соціально–економічній і містобудівній політиці, значна їх частина обумовлена зовнішніми чинниками. Але саме людина — мешканець, інвестор, проєктант, управлінець, служить джерелом і каталізатором міських проблем.

VI. Вимоги до прогнозування розвитку здоров'я міст та обґрунтування соціально–економічних і містобудівних рішень. Загальна схема включає алгоритм:

- ідентифікація конфліктних процесів у містах;
- обґрунтування показників та їх визначення;
- причинно–наслідковий аналіз проблемних ситуацій;
- комплексна оцінка стану здоров'я (причин і наслідків);
- обґрунтування містобудівних вимог оздоровлення міст;

- деталізація як розробка конкретних рекомендацій «лікування».

Визначення кожного показника, обґрунтованого нами для аналізу здоров'я міст, включає свої методи. З усієї множини доцільно використати методи: вимірювання; аналізу (експертні, кількісні); визначення пріоритетів; порівняння (встановлені показники порівнювати з нормативними); перевірки на прикладах (аналогах); синтезу.

Рішення з розвитку здорових міст обумовлюються вимогою ефективного розподілу матеріальних ресурсів, енергії та інформації, які можуть бути виражені у грошовому еквіваленті. Історія та культура як вартість, що опирається на багатівкові традиції, є складовими здоров'я й потенціалу розвитку. Збереження, охорона та використання спадщини є іншою важливою вимогою розвитку здорового міста. Рівність між різними поколіннями та внутрі поколінь на використання ресурсів виступає особливою вимогою до виваженого використання невідновлюваних ресурсів. Пріоритетом міської політики визначено вимогу покращення якості життя в містах. Сьогодні багато мешканців визнає погіршення якості життя, що пов'язано з суспільними й середовищними умовами (забруднення, неефективний транспорт, безробіття, бідність, збільшення захворювань, суспільні конфлікти, криміногенність). Важливою є вимога, що будь–яке «лікування» міських хвороб, не скероване на духовний розвиток мешканців, призводить до деградації й неефективності рішень.

Вимога холистичного підходу в розвитку міст — як намагання забезпечити гідні умови проживання і послуг усім мешканцям, передбачає підхід до міста як цілісності. Здоров'я пов'язане з організацією, яка для міст означає зменшення ентропії. Оскільки місто — складна ергатична система (система з поведінкою), важливо етапи аналізу — діагностування — прогнозування розвитку розглядати з урахуванням здатності до самоорганізації. Слід відмовитися від бажання повного керування ситуацією зі здоров'я міста. Об'єктивно складені ситуації в дрібному можуть працювати проти, але в головному — на здоров'я мешканців і міста.

Висновки

1. Визначено актуальність дослідження здоров'я міст як самостійної категорії у нових геополітичних і соціально–економічних умовах для обґрунтування засад нової містобудівної політики та розвитку міст.

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

2. Підтверджено припущення, що основні чинники, які формують і впливають на здоров'я міст, зосереджені в процесах життя і функціонування міських систем. Аналіз і класифікація міських процесів дозволили впорядкувати методичний підхід до дослідження проблем здоров'я міста.

3. Запропоновано методи й систему показників для аналізу проблем і діагностування здоров'я міст. Аналіз окремих вимірів і їх взаємодій за відношенням сумісності, узгодженості, конфліктності дозволяє структурувати масиви інформації про стан і динаміку ситуації, оцінити просторову ситуацію в місті, системно діагностувати стан і прогнозувати наслідки для міста.

4. Аналіз проблем зі здоров'ям міст вказує, що людина виступає їх індикатором. Бізнесовий сектор домінує над ефективними шляхами просторового розвитку — багато рішень, що матимуть довготривалі результати, приймається спонтанно під впливом кон'юнктурних і корупційних інтересів. Проблеми виникають унаслідок невідповідностей, насамперед цілей і умов — цілі формуються людиною (суб'єктивна складова), а умови характеризують об'єктивну складову просторової ситуації.

5. Зроблена спроба аналізу та встановлення діагнозу здоров'я Львова. Причини у сфері здоров'я міста згруповано залежно від вимірів простору та їх взаємодій. Тракткування міста як ергатичної системи дозволило класифікувати й ранжувати проблеми за їх важливістю в місті, обґрунтувати підходи до їх вирішення в межах виділених груп і рангу.

6. Виявлено групи процесів у містах — які продукують негативні для здоров'я наслідки, контролюють та нейтралізують їх. Узгодження процесів на системному рівні дозволяє оздоровити й ефективно розвивати міста. Запропонований інструментарій видається ефективним для обґрунтування просторової політики в містах та має включатись у методологію оновлення генеральних планів і управління містами.

Список використаних джерел

1. Авдоткин Л.Н., Лешова И. Г., Смоляр И. М., 1989, Градостроительное проектирование, Стройиздат, Москва
2. Білоконь Ю. М., 2001, Регіональне планування: сутність та значення, Укрархбудінформ, Київ
3. Вергунов А.П., 1991, Ландшафтное проектирование, Высшая школа, Москва
4. Габрель М. М., 2004, Просторова організація містобудівних систем, Видавничий дім А.С.С, Київ

5. Габрель М., Габрель М., 2016, Просторовий підхід до обґрунтування архітектурних рішень, Споллом, Львів

6. Голубець М. А., 2006, Розвиток «сталий» чи «збалансований»? «Український географічний журнал», No 2, с. 66–69

7. Гуцуляк В. М., 2002, Ландшафтна екологія, Рута, Чернівці

8. Демин Н. М., 1991, Управление развитием градостроительных систем. Будівельник, Київ

9. Драпиковський О. І., Іванова І. Б., Бойко–Бойчук О. В., Гройсман В. Б., 2009, Розвиток міст та містобудівна політика, НАДУ, Київ

10. Дьомін М. М., Габрель М. М., 2005. Загальна методика формування метрополісних територій в Україні, Містобудування та територіальне планування, вип. 21, с. 102–113

11. Європейська комісія Towards a Local Sustainability Profile. European Common Indicators. Metrology Sheets, 2001

12. Ключніченко Є.Є., 1999, Соціально–економічні основи планування та забудови міст, Укр. акад. архітектури, НДПІ містобудування, Київ

13. Коригування генерального плану м. Львова : [II стадія] // Генеральний план. Пояснювальна записка. — Львів, 2008.

14. Кучерявий В.П., 2001, Урбоекологія, Світ, Львів

15. Моисеев Н.Н., 1990, Алгоритмы развития, Молодая гвардия, Москва

16. Несправедливість простору, 2015, Діалоги Лариси Мудрак і Володимира Нудельмана про простір і час, Arthuss, Київ

17. Плешкановська А. М., Маляр В.А., Міщенко О. Д., Усова О. С., Чередніченко П. П., 2014, Урбаністика, [w:] «Архітектурний вісник КНУБА», вип. 3, с. 184–187

18. Солуха Б. В., Фукс Г.Б., 2004, Міська екологія, Київ. нац. ун–т буд–ва і арх., Київ

19. Тімохін В. О., 2004, Гармонічність еволюційної динаміки самоорганізації містобудівних систем, Дисертація доктора архітектури, Київський національний університет будівництва і архітектури, 35 с.

20. Фільваров Г., 2013, Генії перетікатимуть у Київ, бо тут для них підходяще середовище, <https://rozmova.wordpress.com/2013/09/01/henrikh-filvarov/> [21 березня 2018]

21. Яницький О.Н., 1987, Экологическая перспектива города, Мысль, Москва

22. Bonenberg W., 2010, Mapy emocjonalne jako metoda diagnozy przestrzeni publicznych – na przykładzie miasta Poznania, «Czasopismo Techniczne Architektura», z. 5 (107), s. 33–39

23. Borys T., Rogala P. (red.), 2008. Jakosc zycia na poziomie lokalnym — ujecie wskaznikowe, UNDP, Warszawa
24. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Mediumsize cities in Europe, 1999
25. Chmielewski J.M., 2001, Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa
26. Gawlikowska—Hueckel K., Uminski S., 1999, Jakosc zycia w miastach — powiatach grodzkich, Instytut Badan nad Gospodarka Rynkowa, Gdansk
27. Gzell S., 2008, Miasto jako przedmiot badan urbanistyki, [w:] B. Jalowiecki (red.), Miasto jako przedmiot badan naukowych w poczatkach XXI wieku, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 11–27
28. Holub A., 2002, Wspolczesna przestrzen publiczna. Terapia patologii czy rozwij nowych terenow — poszukiwanie przeslanek projektowych, [w:] M. Kochanowski (red.), Przeszren publiczna miasta postindustrialnego, Wydawnictwo Politechniki Gdanskiej, Gdansk, s. 9–26
29. Janikowski R., 2013, Sustensywne doskonalenie przestrzeni publicznej miasta, [w:] Z. Strzelecki, P. Legutko—Kobus (red.) Gospodarka regionalna i lokalna a rozwij zrownowaZony, «Studia KPZK PAN», t. 152, s. 149–158
30. Juszczyk S., 2013, Badania jakosciowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, Katowice
31. Kozlowski S., Wojnarowska A., 2011, Rewitalizacja zdegradowanych obszaryw miejskich. Zagadnienia teoretyczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Lydzkiego, Lydz
32. Langstraat J.W., 2006, The Urban Regeneration Industry in Leeds: Measuring Sustainable Urban Regeneration Performance, «Earth & Environment», No 2, s. 167–210
33. Liszewski S., 2007, Krajobraz miasta a warunki zycia, [w:] Znaczenie badan krajobrazowych dla zrownowazonego rozwoju, Wydzial Geografii i Studiow Regionalnych UW, Warszawa, s. 99–110
34. Lorens P., Mironowicz I., 2013, Wybrane teorie wspolczesnej urbanistyki, Seria «Miasto — Metropolia — Region», Akapit—DTP, Gdansk
35. Markowski T., 1999, Zarzadzanie rozwojem miast, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
36. Marszal T. (red.), 1996, Problemy zagospodarowania przestrzeni miast, Wydawnictwo Uniwersytetu Lydzkiego, Lydz
37. Rogala P., 2009, Zaprojektowanie i przetestowanie systemu mierzenia jakosci zycia w gminach. Raport z realizacji pracy. Etap 2, EU we Wrozlawiu, Wydzial w Jeleniej Gyrze, Jelenia Gyrza—Poznan
38. Rosales N., 2010, Towards a design on sustainable cities: inkorating sustainability indikator in urban planing, 46 ht, ISOCARP Congress, http://www.isocarp.net/data/case_studies/1715.pdf [17 березня 2018]
39. Rykiel Z., Zerebecka K., 2004, Jakosc zycia, potrzeby i patologie i patologie społeczne, [w:] I. JaZdZewska (red.), Zrynicowanie warunkow zycia ludnosci w miescie, «XVII Konwersatorium Wiedzy o Miescie», s. 37–44
40. Sumien T., 1992, Forma miasta. Kontekst i anatomia, Instytut Gospodarki Przeszrennej i Komunalnej, Warszawa
41. Ziobrowski Z., 1992, Mierniki jakosci przestrzeni miejskiej, IGPIK, Warszawa
42. Zuziak Z., 2008, O toZsamosci urbanistyki, Wydawnicza Politechniki Krakowskiej, Krakow
43. Електронні ресурси. Режим доступу: а) www.slovoidilo.ua/2018/01/25/infografika/suspilstvo/yak-zminylasya-dynamika-mihracziyi-naselennya-okupovanyx-terytorij-ukrayiny
44. б) www.lv.ukrstat.gov.ua/

References

1. Avdotyn L.N., Leshova Y. H., Smoliar Y. M., 1989, Hradostroytelnoe proektyrovanye, Stroiyzdat, Moskva
2. Bilokon Yu. M., 2001, Rehionalne planuvannia: sutnist ta znachennia, Ukrarkhbudininform, Kyiv
3. Verhunov A.P., 1991, Landshaftnoe proektyrovanye, Vysshiaia shkola, Moskva
4. Habrel M. M., 2004, Prostorova orhanizatsiia mistobudivnykh system, Vydavnychiy dim A.S.S, Kyiv
5. Habrel M., Habrel M., 2016, Prostorovyi pidkhid do obgruntuvannia arkhitekturnykh ri—shen, Spolom, Lviv
6. Holubets M. A., 2006, Rozvytok «stalyyi» chy «zbalansovanyi»? «Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal», No 2, s. 66–69
7. Hutsuliak V. M., 2002, Landshaftna ekolohiia, Ruta, Chernivtsi
8. Dëmyñ N. M., 1991, Upravlenye razvytyem hradostroytelnykh system. Budivelnik, Kyiv
9. Drapikovskiy O. I., Ivanova I. B., Boiko—Boichuk O. V., Hroisman V. B., 2009, Rozvytok mist ta mistobudivna polityka, NADU, Kyiv
10. Domin M. M., Habrel M. M., 2005. Zahalna metodyka formuvannia metropolisnykh tery—torii v Ukraini, Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, vyp. 21, s. 102–113
11. Ievropeiska komisiia Towards a Local Sustainability Profile. European Common Indicators. Metrology Sheets, 2001
12. Kliushnichenko Ye.Ie., 1999, Sotsialno—ekonomichni osnovy planuvannia ta zabudovy mist, Ukr. akad. arkhitektury, NDPI mistobuduvannia, Kyiv

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

13. Koryhuvannia heneralnogo planu m. Lvova : [II stadiia] // Heneralnyi plan. Poiasniuva–lna zapyska. – Lviv, 2008.
14. Kucheriavyi V.P., 2001, Urboekolohiia, Svit, Lviv
15. Moiseev N.N., 1990, Alhorytmy razvytyia, Molodaia hvardiia, Moskva
16. Nespravedlyvist prostoru, 2015, Dialohy Larysy Mudrak i Volodymyra Nudelmana pro prostir i chas, Arthuss, Kyiv
17. Pleshkanovska A. M., Maliar V.A., Mishchenko O. D., Usova O. S., Cherednichenko P. P., 2014, Urbanistyka, [w:] «Arkhitekturnyi visnyk KNUBA», vyp. 3, s. 184–187
18. Solukha B. V., Fuks H.B., 2004, Miska ekolohiia, Kyiv. nats. un–t bud–va i arkh., Kyiv
19. Timokhin V. O., 2004, Harmonichnist evoliutsiinoi dynamiky samoorhanizatsii mistobudivnykh system, Dysertatsiia doktora arkhitektury, Kyivskiy natsionalnyi universytet budivnytstva i arkhitektury, 35 s.
20. Filvarov H., 2013, Henii peretikaty mut u Kyiv, bo tut dlia nykh pidkhodiashche seredovyshe, <https://rozmova.wordpress.com/2013/09/01/henrikh-filvarov/> [21 bereznia 2018]
21. Ianytskyi O.N., 1987, Ekolohycheskaia perspektyva horoda, Mysl, Moskva
22. Bonenberg W., 2010, Mapy emocjonalne jako metoda diagnozy przestrzeni publicznych – na przykladzie miasta Poznania, «Czasopismo Techniczne Architektura», z. 5 (107), s. 33–39
23. Borys T., Rogala P. (red.), 2008. Jakosc zycia na poziomie lokalnym – ujecie wskaźnikowe, UNDP, Warszawa
24. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Mediumsized cities in Europe, 1999
25. Chmielewski J.M., 2001, Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa
26. Gawlikowska–Hueckel K., Uminski S., 1999, Jakosc zycia w miastach – powiatach grodzkich, Instytut Badan nad Gospodarka Rynkowa, Gdansk
27. Gzell S., 2008, Miasto jako przedmiot badan urbanistyki, [w:] B. Jalowiecki (red.), Miasto jako przedmiot badan naukowych w poczatkach XXI wieku, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 11–27
28. Holub A., 2002, Wspylczesna przestrzen publiczna. Terapia patologii czy rozwij nowych terenow – poszukiwanie przeslanek projektowych, [w:] M. Kochanowski (red.), Przeszren publiczna miasta postindustrialnego, Wydawnictwo Politechniki Gdanskiej, Gdansk, s. 9–26
29. Janikowski R., 2013, Sustensywne doskonalenie przestrzeni publicznej miasta, [w:] Z. Strzelecki, P. Legutko–Kobus (red.) Gospodarka regionalna i lokalna a rozwij zrownowazony, «Studia KPZK PAN», t. 152, s. 149–158
30. Juszczyk S., 2013, Badania jakosciowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, Katowice
31. Kozłowski S., Wojnarowska A., 2011, Rewitalizacja zdegradowanych obszaryw miejskich. Za–gadnienia teoretyczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Lydzkiego, Lydz
32. Langstraat J.W., 2006, The Urban Regeneration Industry in Leeds: Measuring Sustainable Urban Regeneration Performance, «Earth & Environment», No 2, s. 167–210
33. Liszewski S., 2007, Krajobraz miasta a warunki zycia, [w:] Znaczenie badan krajobrazowych dla zrownowazonego rozwoju, Wydzial Geografii i Studiow Regionalnych UW, Warszawa, s. 99–110
34. Lorens P., Mironowicz I., 2013, Wybrane teorie wspylczesnej urbanistyki, Seria «Miasto – Metropolia – Region», Akapit–DTP, Gdansk
35. Markowski T., 1999, Zarzadzanie rozwojem miast, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
36. Marszal T. (red.), 1996, Problemy zagospodarowania przestrzeni miast, Wydawnictwo Uniwersytetu Lydzkiego, Lydz
37. Rogala P., 2009, Zaprojektowanie i przetestowanie systemu mierzenia jakosci zycia w gminach. Raport z realizacji pracy. Etap 2, EU we Wrozlawiu, Wydzial w Jeleniej Gyrze, Jelenia Gyra–Poznan
38. Rosales N., 2010, Towards a design on sustainable cities: inkorating sustainability indikator in urban planing, 46 ht, ISOCARP Congress, http://www.isocarp.net/data/case_studies/1715.pdf [17 bereznia 2018]
39. Rykiel Z., Zerebecka K., 2004, Jakosc zycia, potrzeby i patologie i patologie społeczne, [w:] I. JaZdZewska (red.), Zrynicowanie warunkow zycia ludnoscii w miescie, «XVII Konwersatorium Wiedzy o Miescie», s. 37–44
40. Sumien T., 1992, Forma miasta. Kontekst i anatomia, Instytut Gospodarki Przeszrennej i Komunalnej, Warszawa
41. Ziobrowski Z., 1992, Mierniki jakosci przestrzeni miejskiej, IGPIK, Warszawa
42. Zuziak Z., 2008, O toZsamosci urbanistyki, Wydawnicza Politechniki Krakowskiej, Krakow
43. Elektronni resursy. Rezhym dostupu : a) www.slovoidilo.ua/2018/01/25/infografika/suspilstvo/yak-zminylyasya-dynamika-mhracziyi-naselennya-okupovanyx-terytorij-ukrainy b) www.lv.ukrstat.gov.ua/

Дані про авторів

Габрель Микола Михайлович,

доктор техн. наук, професор, НУ «Львівська політехніка»

e-mail: gabreilmikola@gmail.com

Хром'як Йосип Якович,

к.техн.н., НУ «Львівська політехніка»

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Лисяк Наталія Михайлівна,

к.э.н., доцент, Інститут підприємництва та перспективних технологій, НУ «Львівська політехніка»

e-mail: natali.bila@gmail.com

Данные об авторах

Габрель Николай Михайлович,

доктор техн. наук, профессор, НУ «Львовская политехника»

e-mail: gabreilmikola@gmail.com

Хромьяк Иосиф Яковлевич,

к.техн.н., НУ «Львовская политехника»

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Лысяк Наталья Михайловна,

к.э.н., доцент, Институт предпринимательства и перспективных технологий, НУ «Львовская политехника»

e-mail: natali.bila@gmail.com

Data about the author

Nikolai Gabrel,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Lviv Politechnic National University Institute of business and innovative technologies

e-mail: gabreilmikola@gmail.com

Iosif khromyak,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Lviv Politechnic National University Institute of business and innovative technologies

e-mail: dir.ippt@gmail.com

Natalya Lysiak,

Ph.D. Lviv Politechnic National University Institute of business and innovative technologies

e-mail: natali.bila@gmail.com